

Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi

Ahmed-i Dâ'î's Mesnevi of Vasiyyet-i Nûşirevân

Emine YENİTERZİ *

Özet

Ahmed-i Dâ'î'nin "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr" adlı mesnevisi; Türk edebiyatındaki ahlâkî mesneviler arasında ilk örneklerden olması dolayısıyla önemlidir. Cinaslı kafiyelerle kaleme alınan mesnevi, Ahmed-i Dâ'î'nin dili kullanmaktaki hâkimiyetini ve şairlik gücünü gösterir. Bu makalede eserin metni, muhtevası hakkında bilgi, mesnevideki ayet, hadis ve atasözleri, kafiyelerdeki cinaslar ve eski Anadolu Türkçesine ait kelimelerin sözlüğü verilmektedir.

•

Anahtar Kelimeler

Eski Türk edebiyatı, Ahmed-i Dâ'î, mesnevi, nasihat-name, ahlâkî mesnevi, cinas.
Ahmed-i Dâ'î's Mesnevi of Vasiyyet-i Nûşirevân

•

Abstract

The mesnevi of Ahmed-i Dâ'î named "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr" is important because of being one of the first samples of moral mesnevis in classical Turkish literature. The mesnevi which is written by rhymes of homonymy indicates Ahmed-i Dâ'î's power of using language and poetry. The text, information about the content, verses of the Koran, the hadiths and the proverbs in the text, homonymy of the rhymes and dictionary for words of ancient Anatolian Turkish is given in this article.

•

Key Words

Classical Turkish literature, Ahmed-i Dâ'î, mesnevi, book of counsel-advice, moral mesnevi, homonymy.

* Prof.. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

Ahmed-i Dâî, on dördüncü yüzyılın sonu ile on beşinci yüzyılın başında yaşamış (ölm. 824/1421'den sonra); edebiyatımızda Türkçe Divanı ve Çeng-nâme adlı mesnevisiyle tanınmıştır.¹ Çok yönlü ve velud bir şair olan Ahmed-i Dâî'nin Türkçe ve Farsça, telif ve tercüme, manzum ve mensur birçok eseri vardır. Bu eserlerin tefsir, tasavvufî mesnevi, evliya tezkiresi, akaid, nasihat-name, sözlük, rüya tabiri, tıp, astronomi ve inşa örnekleri gibi farklı konularda olması, şairin ilgi alanlarının zenginliğine ve bilgi yönünden derinliğine işaret eder.

Kısaca "Vasiyyet-i Nuşirevân" adıyla tanınan; asıl adı "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr" olan eser, 115 beyitten oluşan Türkçe bir mesnevidir.² Eserin vezni Çeng-nâme'nin de vezni olan; "*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün*"dür. Tek nüshası, Burdur Vakıf ve Halkevi Kitaplığındaki (Nu:735) Ahmed-i Dâî Külliyyatı içinde yer almaktadır.³ Şairin adı söz konusu mesnevide şöyle verilmektedir:

Eyâ Dâî naşihatden naşîb al

Naşihat ağudur evvel şoñı bal (113)

¹ Hakkında bilgi için bkz. Günay Kut, "Ahmed-i Dâî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1989, s. 56-58.

² Mesnevi daha önce Mahmut Kaplan tarafından metin ve muhteva yönüyle iki makalede ele alınmıştır. Bizim makalemizde mesnevinin transkripsiyonlu metni ile muhteva, metindeki ayetler, hadisler, atasözleri, cinaslar ve sözlük üzerinde daha geniş bir incelemeye yer verilmektedir. (Mahmut Kaplan, "Ahmed-i Dâî'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Tercümesi", *Erciyes*, S. 191, 1993, s. 23-25; Mahmut Kaplan, "Ahmed-i Dâî'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Tercümesi", *İslâmî Edebiyat*, S. 19, 1993, s. 34-36.)

³ Mesnevinin tıpkıbasımı ve hakkında ilk geniş bilgi İsmail Hikmet Ertaylan tarafından verilmektedir; İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Örnekleri VII - Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1952, s. 129-133, 299-308.

Mesnevinin Metni:

VAŞİYYET-İ NÜŞİREVÂN-I 'ÂDİL BE-PÜSEREŞ HÜR MÜZ-İ TÂCDÂR ⁴

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'ülün

- 1 Gel iy hikmet naşîhat işidenler
Naşîhat hikmet ile iş idenler
- 2 Nazar kııl 'ibret al hikmet sözinden
Ne aşşı âdemüñ hikmetsüzinden
- 3 Kulağ dut söz güherden kıymetîdür
Kulağında bulasın kıymet-i dür
- 4 Çü söz bildüñ biligör ma'nîsin de
Sözüñ hod varlığıdur ma'nîsinde
- 5 Ne söz kim söyleye 'âkıll bilülü
Anuñ ne□ri güherdür nazmı lülü
- 6 Kimüñ [kim] 'ilm ile hikmet işidür
Dükeli halk anuñ sözün işidür
- 7 Şu kim istedi buldı 'ilmi Çinde

⁴ İsmail Hikmet Ertaylan, age., s. 299-308. Mesnevinin başında sonradan eklendiğini düşündüğümüz; "Maḥlab Nüşirevân-ı 'Âdilüñ Oğluna Vaşiyetîdür" şeklinde bir başlık bulunmaktadır. 5b lülü: Aslı lü'lü', metinde bilülü-lülü cinasını sağlamak için böyle yazılmıştır. 7a istedi: Metinde harflerin tekrarıyla yanlış yazılmıştır.

Bugün oldur muḥakkıḳ 'ilm içinde

- 8 Bilenle bilmeyenler bir olur mı
Bilüsüz hıç işe tedbır olur mı
- 9 Eyü ad isteseñ olma bilüsüz
Cihānda olmasun aduñ belüsüz
- 10 İşıtgil kışşa-i Nüşınrevānı
Ki şād olsun anuñ rüḫı revānı
- 11 Cihānı dutmış idi 'adl ü dādı
Eyülük birle meşhūr idi adı
- 12 Kaçan kim vakti āḫır oldı şāhuñ
İrişdi kudreti ḫükmi İlähuñ
- 13 Ulu oğlı ki şāhuñ Hürmüz idi
Kemāl-i 'aql içinde gürbüz idi
- 14 Revān oğıtdı Hürmüz Tācdārı
Aña işmarladı hep tāt u dārı
- 15 Daḫı bir kaç naşīḫat virdi aña
Ki tā bir gün anı ḫayr ile aña
- 16 Didi iy tende cānum nūr-ı dīdem
Sa'ādet bāđı içre nev-resīdem
- 17 Ciger gūşem iki gözümde baḫtum
Saña işmarladum uş tāt u taḫtum

- 18 Geçürdüm nevbeti nevbet senüñdür
Giderven 'ömr ile devlet senüñdür
- 19 Saña benden baña Hağdan emānet
Cihānı 'adl ile dārü'l-emān it
- 20 Dürüş kim dünyede kıalsun eyü ad
Añıldukça disünler āferin bād
- 21 Şu resme halk ile olma mücādil
Diyeler kanı Nüşirvān-ı 'ādil
- 22 Bilürsin kim dedeñ şah-ı Kubādı
Cihāndan gitdüginde kıldı şādī
- 23 Didi Nüşinrevān tek şehriyār uş
Cihānda kıaldı bizden yādigār uş
- 24 Cihānı ben dağı kıldum temāşā
Ve ĩkin iltemedüm anı başa
- 25 Giderven uş saña kıldum vaşiyet
Ki hayr olsun kamu gönlüñde niyet
- 26 Cihānuñ varlığına gırra olma
Güneşsin himmet içre zerre olma

24b başa: Metinde paşa şeklindedir. Anlam itibariyle düzeltilmiştir.

26a gırra: Metinde garra şeklinde harekelenmiştir.

27a gelüpdür: Metinde gelüpdür. Dönem özellikleri dikkate alınarak düzeltilmiştir.

- 27 Niçe Hürmüz gelüpdür bu cihāna
Kim adı girmemişdür dāsītāna
- 28 Kānı Ferruḥ Hümāyūn u Ferīdūn
Ne kıldı bunlara bu çarḥ-ı gerdūn
- 29 Kānı İskender ü Cemşīd ü Behrām
Ki ‘ālem ḥükmine olmuş idi rām
- 30 Kānı Keyḥusrev ü Dār’ibn-i Dārā
Felek anlar bile kıldı müdārā
- 31 Süleymān kim kamu āfāk u eṭrāf
Cihānı dutmuş idi Kāf u tā-Kāf
- 32 Çün ol taḥtın yil üzre muḥkem itdi
Anuñçün yil gibi geldi vü gitdi
- 33 Cihān bir yil durur şu üzre bünyād
Bir avuç toprağ ile olmaz ābād
- 34 Çü sensin pāk-sīret ‘aqlı kāmīl
Her işde ‘aql ile olğıl mu‘āmil
- 35 Olur ‘aql-ı dükel erkān-ı devlet
Zirā ‘aql issidür erkān-ı devlet

35a devlet: Mısra’ın sonuna muhtemelen bir önceki beyitle karıştırılarak “kāmīl” yazılmış, “devlet” kelimesi sonradan üste ilave edilmiştir.

- 36 Çü 'aql oldı sa'adetler ulusı
Dutanlar 'aql ile dutdı ulusı
- 37 Kaçan söz söyleseñ fikr eyle evvel
Sözün vâziḥ gerek yok kim mü'evvel
- 38 Hılāfuñ yoğ ise ḳavlünde lāf it
Hılāf-ı ḳavl ile olmaz hılāfet
- 39 Çü sözlerün begi begler sözidür
Güherdür kendüzi begler sözi dür
- 40 Dilidür ādemünün tercümānı
Ne kim gönlinde var keşf eyler anı
- 41 Şu yirde kim gelür sözden melālet
O yirde dilünü söyletme lāl it
- 42 Kulaḳ iki durur ādemde dil bir
Gel imdi eyle bu ḥikmetde tedbīr
- 43 Ki ya'nī 'aql olan uşlu kişi de
Sözi bir söyleye iki işide
- 44 İşün öñin şoñın fikr eyle ilkin
Ki tā 'ayb itmesün her nā-kes ilgin
- 45 Eger ḥükm ile ḥaḳansın yed-ārā

40a tercümānı: Metinde böyle harekelenmiştir.

Gerek her işde tadrîc ü müdârâ

- 46 Ulular tanışıklı tağ aşar dir
Bilüsüz âdem issüz tağa şâr dir
- 47 İş işler dünle yoksul tanışıkda
Ki gündüz işlemez sulţân ışıkda
- 48 Kolayını gözet inen bilişüñ
Ki tâ yad olmasun senden bilişüñ
- 49 Ne iş kim başlasañ anı tamâm it
Ki işler yüz duta saña tamâmet
- 50 Eyü olsun işüñ çün sen eyüsin
Eyüler her işüñ işler eyüsin
- 51 Sen eylük it şuya şal kim eyüdür
Zirâ eylük iden bulmuş eyü dür
- 52 İvek olma dölek ol her bir işde
Ki tâ reşk eylesün senden ferişte
- 53 Şu kim elinden iş gelmez deyerdür
İşine girmedüñ işi deberdür
- 54 Kimüñ kim 'aklı var baş beynisinde
Ağır başlıdur işler beyni sinde
- 55 Şu ten kim olmaya anda ağır baş

51b dür: Muhtemelen beyitteki cinasa dikkat çekmek için vav ile yazılmıştır.

Yüregi an olur dāyim bağır bađ

56 Ğazab vaqtinde key şabr it řalīm ol
Ğaķıķa[t]de řabūr oldur řalīm ol

57 Hevā İskenderin řadden geŗürme
Heves Ye'cücini sedden geŗürme

58 Er iseñ nefsüne hey di birer de
Ki kırķ ađlan güci vardur bir erde

59 Erenler nefse meyl eyler degüldür
Şu kim nefse ider meyl er degüldür

60 Karıncadan işit řaķķın kelāmuñ
Süleymān gibi meşhūr ola nāmuñ

61 Göñülde dutma dünyā sevgüsini
Ki yoldan iyledür ol sevgü sini

62 Baķa gör dünyenüñ yoķdur beķāısı
Beķāsuz dünyeye neyçün baķası

63 Anuñ kim yoķ beķāısı i'tibārı
Nesine aldanur 'aql issi bārı

64 Ecel gelse amān virmez belādur
Ne tiryāķ ağşı eyler ne belādür

65 Azıķlan yol uzaķ menzil ıraķdur

Yalıñ oddan yalıncağsın iraq ıur

66 Ğanīmet dut yi iç hoş elde varın
Benüm sanma güç idüp il davarın

67 Ğazīne boş olup olmazsa genci
Yig andan kim tola Ğalkuñ ilenci

68 Ğayurma göñlüñi hoş dut hemīşe
Ayık ol illā ser hoş dut hemīşe

69 İderseñ düpdüz eyle luıf u in'ām
Gözet miğdārını ger Ğāşş u ger 'ām

70 Kime kim va'de kılsañ kıl vefāsın
Dimesünler göñülden bī-vefāsın

71 Anuñ kim Ğavline yoğdur Ğilāfı
Ğayurmaz ger ne deñlü ursa lāfı

72 İçüñ ıaşuñ bir olsun şırf u sāde
Ne fi'lüñ kem ne Ğod Ğavlüñ ziyāde

73 Egerçi cümle 'ālem cevher ister
Neyise cevherüñ sen anı göster

74 Kimüñ nefsinde Ğāliş cevheri var

68a Ğayurma: Metinde Ğayırma.

69a düpdüz: Metinde ıüpdüz. Kelime 86. beyitte düpdüz şeklinde geçmektedir. Tutarlılık sebebiyle bu yazılış tercih edilmiştir.

Añadur cevherī katında miqdār

- 75 Saķıngıl zerķ ile kibr ü riyādan
Utan ‘izz ü celāl-i Kibriyādan
- 76 İdingil şıdķ ile ihlāşı pīşe
İşüñ ihlāş u şıdķ olsun hemīşe
- 77 Nice kim tahtuñı eyler yüce Hāķ
Tevāzu’ birle olsun göñlüñ alçaķ
- 78 Kimi görseñ sen ikrām u selām it
Olasın dillerinden tā selāmet
- 79 Gerek olsun melik yā ķul ķıl ikrām
Ķula ikrām ile olur melik rām
- 80 Hüner ehlin gözet ‘aybına baķma
Güher kıymetlüdür boncuĝa daķma
- 81 Dikensüz gerķi kim ‘ālemde gül yok
Velī gülsüz diken vardur degül yok
- 82 Hünermendüñ niķe kim ‘aybı çoķdur
Ve lıķin gevherīnüñ ķadri yoķdur
- 83 Kişinüñ gevheri varlık hünerdür
Anuñķün kıymeti yok kem güherdür

76b İşüñ: Metinde Şıdķ işüñ şeklindedir, vezin ve anlam itibariyle düzeltilmiştir.

81b degül: Metinde digül biçiminde harekelenmiştir.

83b kem: Metinde kim, anlam gereĝi düzeltilmiştir.

- 84 Niçe kim kıymeti olmazsa āhır
Ayağ altında kalmaz hod cevāhir
- 85 Kimesne ‘aybına ta’n itme zinhār
Kişi bilmez ki bu yolda neler var
- 86 Ra’iyyetde yürüt düpdüz yasağı
Ki tā güç itmeye şayruya sağı
- 87 Ra’iyyet kendü nite korhısı ni
Kaçan bilmeye begler korhısını
- 88 Düz olsun cümle halka ‘adl ü dāduñ
Nuşirvān gibi meşhūr olsun aduñ
- 89 Yavuz hırsuz kişiye kılma yardım
Dime kim ol uyurdu ben uyardum
- 90 Eger fırsat bulursa ol yavuzlar
Niçe eyülerüñ adın bozarlar
- 91 İki yüz gösteren ger biñ eger yüz
Olursa dut yüzünüñ derisin yüz
- 92 Kalem tek kimde kim vardur iki dil
Başını kes dağı dilin iki dil
- 93 Boyun şunmayanüñ başın teninden

88b Nuşirvān: Metinde Nişirvān şeklinde harekelenmiştir.

Ayır kim ayruğı tã kırka senden

94 Saña kim sıgnu gelse hoş dut anı
Ki Tañrı hoş dutar hem hoş dutanı

95 Emîn olma saķın düşmenlerüñden
Ki nãgeh oñmasun düşmenler öñden

96 Deminde iş ider bir er yüz erlik
Egerçi 'üd işin itmez yüzerlik

97 Şu kim aşlan olur düşmenlerine
Şıçan olur girür düşmenler ine

98 Anuñ kim 'aybı yoķdur erdeminde
Belürdür erdemini er deminde

99 Savaşda yil yanar od ol çerici
Degül kim yil binüp od ölçerici

100 Çü yarın utanur kırkan bahādur
Bugün her ne yir ise kan bahādur

101 Şu kim kulluķda hoş hizmet eridür
Ne deñlü hoş dutarsañ key yiridür

102 Her işde Tañrıya yalvar du'ā kırıl
Kim ansuz bitmez iş iy merd-i 'ākıl

103 Sa'adet Tañrının bahşâyışidür

Anı şanma ki kuvvet gūşışidür

104 Şular kim Tañrıyı hāzır görürler
Her işi āhirine irgürürler

105 Dürüş haqdan seçe gör bātil ismin
Ki bātil şanmayasın Haq tılısmın

106 Şular kim haqqı bātil eylediler
Ol olmaz līkin anlar eyle diler

107 Haqı ister iseñ bul kendüzüñden
Bilesin giceñi tā gündüzüñden

108 Göñül ele getür elden gelürse
Müsülmān olsun ol yā gebr ü tersā

109 Esirge Hālikuñ halkına raħm it
İder raħm idene Hālik da raħmet

110 Ža'īf olanlaruñ göñli kavīdür
Saķın yıkma göñül Tañrı evidür

111 Bağışla suçları 'afv it günāhı
Ki tā 'afv eyleye senden İlāhī

112 Kabūl itmek naşīhatdūr sa'ādet
Zihī devlet anuñ kim kılsa 'ādet

113 Eyâ Dâî naşihatden naşib al
Naşihat ağudur evvel şoñı bal

114 Naşihat kim dutarsa bahtludur
Eger yaşda kiçi yolda uludur

115 Naşihatden bulur devlet erenler
Anuñla menzile irdi irenler

Mesnevinin Muhtevası:

“Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr”; vasiyet-name, siyaset-name veya nasihat-name (pend-name) türlerinin özelliklerini aksettiren, ahlâkî ve didaktik bir muhtevaya sahiptir. Edebiyatımızda Lokman Hekim, Aristo ve Eflâtun’un öğütleri müstakil eserler veya mesnevilerin bölümleri olarak kaleme alınmışlardır. Ahmed-i Dâ’î’nin mesnevisinde de adaletiyle tanınmış İran hükümdarı Nuşirevan’ın, oğlu Hürmüz’e nasihatleri konu edilmektedir. Eserin, Farsçadan tercüme olduğu düşünülmektedir. Rivayete göre Nûşirevân’ın on yedi dilimden oluşan bir tacı vardı ve tacın her diliminde değişik öğütler yazılı idi. Yılın belirli bir zamanında bu tac hazineden çıkarılır ve halkın öğütlerden istifade etmesi için sergilenirdi.⁶ Tacın üzerindeki öğütler, Fars edebiyatında değişik eserlere konu olmuş, aynı muhteva Türk edebiyatında da manzum veya mensur, müstakil eser veya bölüm olarak ele alınmıştır.⁷ Bunlardan biri de Bedr-i Dilşâd’ın, **Kabus-nâme**’nin tercümesi olan **Murâd-nâme**’nin 49. bâbıdır. Bedr-i Dilşâd’ın, **Kabus-nâme** müellifinden naklen verdiği bilgiye göre bu nasihatler Abbasî halifesi Me’mun (813-833) tarafından Nûşirevân’ın türbesinde Pehlevî yazısıyla kaydedilmiş olarak bulunmuş; önce Arapçaya, sonra da Farsçaya tercüme edilmiştir.⁸

Nûşirevân’ın oğlu Hürmüz’e nasihatlerini konu edinen eserlerde hem bir sultanda olması gereken niteliklere dair öğütler, hem de her insanı, özellikle

⁶ **Pend-i Nûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nu: 5385, yk. 294b.

⁷ Za’ferânî Mehmed Zühdi b. Mehmed, **Hâzâ Kitâb-ı Pend-nâme-i Nûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Bölümü, Nu: 1981, 16 yk. (mensur); **Pend-nâme-i Anûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, Nu: 3780, yk. 143b-151a (Farsça mesnevi); **Pend-i Nûşirevân-ı Âdil**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nu: 5385, yk. 294a-297a (mensur); Adem Ceyhan, **Bedr-i Dilşâd’ın Murâd-nâme’si**, İstanbul 1977, C. II, s. 987-998; Mehmet Akif Alkaya, **Taşlıcalı Yahyâ-Kitâb-ı Usûl**, İnönü Ü SBE, Yayınlanmamış YLT, Malatya 1996, s. 260-261 (Keykubâd’ın oğluna öğütleri).

⁸ A. Ceyhan, age., C. I, s. 183.

gençleri hedef alan ahlâkî nasihatler vardır. Ahmed-i Dâ'î'nin mesnevisinde de aynı muhtevayı görüyoruz. Mesnevinin ilk dokuz beyti mukaddimedir. Telif olduğu izlenimi veren bu beyitlerde nasihatın önemi, bilgili insanların sözünün değeri, ilim öğrenmenin gerekliliği anlatılır. İnsan dünyada iyi bir isim bırakmak için iyi işler yapmalıdır.

Nûşirevân bu yolu tutmuş, ülkesini adaletle yönetmiş, iyi bir nam sahibi olmuştur. Ölümü yaklaşınca büyük oğlu Hürmüz'ü yanına çağırılmış, devleti, tacını ve tahtını ona emanet ederken bazı nasihatler vermiştir. Nûşirevân'ın babası Şâh Kubâd ölürken arkasında Nûşirevân gibi bir yadigar bıraktığı için mutlu olmuştur. Nûşirevân da aynı mutluluğu yaşamak için oğlunun öğütlerine uymasını ister.

Sultan her şeyden önce adil olmalı, dünyada iyi bir ad bırakmalıdır. Halkla mücadele etmemeli, uyum içinde olmalıdır. İyi niyetli olmalı, dünyadaki saltanatıyla gururlanmamalıdır. Ferruh, Hümâyûn, Feridûn, İskender, Cemşid, Behrâm, Keyhusrev ve Dârâ benzeri birçok büyük sultan yeryüzünde saltanat sürmüştür. Hz. Süleyman dünyaya hâkim olmuş, tahtı rüzgârla taşınmış ama saltanatı da rüzgâr gibi gelip geçmiştir. Dünya saltanatı, malı geçicidir. İnsan, özellikle de sultan ve devlet adamları akıllı olmalıdır. Ulusu yönetmek, birliği korumak için akıllı olmak şarttır.

Dâ'î, mesnevide ilim, adalet ve aklın öneminden sonra, konuşma adabı hakkında bilgi ve öğütler verir. İnsan düşünmeden konuşmamalı, sözü anlaşılır olmalıdır. Sözde ikilik olmamalı, insanın sözü ile işi birbirine uygun olmalıdır. Sözlerin sultanı, sultanların sözüdür. Söz, insanı anlatır, gönlünde gizli olanı açıklar. Kötü sözler söylemektense susmayı tercih etmelidir. İnsanda iki kulak, bir dil vardır. Bunun hikmetini bilen akıllı kişi, bir söyleyip iki dinler.

Her işin başında sonunu düşünmelidir. Böyle yapanlar halkın kınamasından emin olur. İnsan sultan da olsa her işte tedbirli olmalı, bilenlerle istişare etmelidir. Zira danışan dağ aşar. Yoksul danışarak gece de olsa işini yapar ama sultan danışmazsa gündüz bile o işi başaramaz. Her işin kolay yolu bilinmeli, başlanan iş tamamlanmalıdır. İyi insanın yaptığı işler de iyidir. Kimse takdir etmese bile iyilik yapıp suya atmalıdır. Böyle yapan kıymetli inci bulur. Acele etmemeli, temkinli davranmalıdır. Elinden iş gelmeyen beceriksizlerin işi mahvetmemesi için dikkat etmek gerekir. Ağırbaşlı olmayan, yani akli başında olmayanlar her zaman pişman olur.

Sultanlarda olması gereken bir diğer özellik de "hilm" yani yumuşak huy-luluktur. Özellikle öfke anında sabırlı ve hoşgörülü olmak gerekir. Sultan şahsî isteklerine esir olmamalıdır. Nefsine galip olan er kişide kırk aslan gücü vardır.

Gerçek er nefesine hâkim olan, isteklerini dizginlemeyi bilendir. Sultan karınca misali aciz kulunun sözünü duyarsa, Hz. Süleyman gibi nam sahibi olur.

Gönülde dünya sevgisine yer vermek hatadır. Çünkü dünyaya düşkünlük insanı doğru yoldan çıkarır. Bu dünya geçicidir, geçici olana değer verilmez. Ancak akılsızlar bu fani dünyaya aldanır. Ölüme çare yoktur, her insan ölecektir. Bu yüzden cehennem ateşinden korunmak için hazırlık yapmalıdır.

Sultan dünyada iken kazandığını keyifle yemelidir ancak hiç kimseye zorbalık taslamamalı, kimsenin malına haksızca el uzatmamalıdır. Devletin hazinesi daima dolu, sultan da kaygıdan uzak, mutlu olmalıdır. İnsanlara ihsanda bulunurken eşitliği gözetmek gerekir. Verilen söze sadık olmalı, insanın içi dışı bir olmalı, işi ve sözü birbirine uymalıdır. Herkesin cevhere kıymet verdiği bilinir. Gerçek cevher, insanın şahsiyetidir.

Cenabı Hakk'ın büyüklüğünden utanmalı, gurur ve iki yüzlülüğünden sakınmalıdır. Her zaman doğruluk ve samimiyetle davranmak gerekir. Alçak gönüllü olanları Allah yüceltir. Ayrım yapmadan herkese selam vermeli, ikramda bulunmalı; hüner sahiplerine değer vermelidir. Dünyada dikensiz gül yoktur ama gülsüz diken vardır. Herkesin kusuru olabilir. Ancak gerçek değer insanın şahsiyetindedir, dolayısıyla insan mal mülkle kıymet kazanmaz. Başkalarında kusur aramamalı, kimseyi kınamamalıdır.

Hükümdar, halkına eşit davranmalı, güçlünün güçsüzü ezmesine engel olup eşitliği sağlamalıdır. Halk devlet adamlarından korkmamalıdır. Kötülere yardım etmekten uzak durmalıdır çünkü aslı kötü olanlar ellerine fırsat geçince iyi insanlara zarar verir. İkiyüzlü insanlardan da uzak durmalıdır. Kalem gibi iki dili olanın başını kesmek gerekir. Sultana itaat etmeyenleri başkalarına ibret olması için mutlaka cezalandırmalıdır. Hükümdardan yardım isteyenlere yardım etmelidir, Allah insanlara iyi davrananları sever. Düşmanlara karşı daima uyanık olmalı, bu konuda rehavete düşmemelidir. Öd ağacı ne kadar kıymetli ise de yüzerliğin yerini tutmaz ama bazen bir kişi yüz kişinin işini yapabilir. Aslan gibi güçlü bir er düşmanı ezebilir fakat sıçana benzeyen bir düşman insanın can evine ulaşabilir. Bu yüzden dikkatli olmalı, düşmanı küçümsememelidir.

Kusursuz, faziletli kişinin değeri zorluk anında ortaya çıkar. Bu yüzden sultanın savaşta üstün bir çaba göstermesi, bir ateş topu olması istenir. Bu gayret bütün askerlerde olmalıdır zira askere gösterilen ihtimamın karşılığı budur. Sultana hizmette kusur etmeyenleri hoş tutmalıdır. Her işte Allah'ın yardımını dilemeli, dua etmelidir. Cenabı Hakk'ın yardımını olmadan başarıya, mutluluğa ulaşamaz. Bu gerçeği bilerek Allah'a dayananlar her işin hakkından gelir. Bu arada hak ve batılı birbirinden ayırt etmeyi bilmek lâzımdır. İnsan hem Cenabı

Hakk'ı hem de doğru tavrı kendi içinde bulmalıdır. Gönüle değer vermeli; Müslüman, Hristiyan veya Mecusî ayrımı yapmadan insanların gönüllerini kazanmaya çalışmalıdır. Allah'ın yarattığı her kula merhamet göstermelidir. Böyle yapana Allah da merhametle muamele eder. Zayıf, garip kişilerin gönlü kuvvetlidir, bu yüzden Allah'ın evi hükmündeki gönlü yıkmaktan sakınmalıdır. Allah, başkalarının suçlarını bağışlayanları affeder.

İnsan kendisine verilen öğütleri dinler ve bunlara uyarsa büyük mutluluğa ulaşır. Nasihatın başı zehir, sonu bal gibidir; yani öğütlere uymak zordur fakat neticede insanın kazancı büyüktür. Nasihatlere uyan yaşça küçük olsa da yolda büyük olur, değerine değer katar. Öğütlere kulak verenler yüceliğe ve ideallerine ulaşır.

Muhtevanın özetinden de görüleceği gibi; eser vasiyet-name, siyaset-name ve nasihat-name türlerine dâhil ahlâkî bir mesnevidir.

Mesnevideki ayet, hadis ve atasözleri

Vasiyet-i Nûşirevân her ne kadar tercüme bir eserse de Ahmed-i Dâ'î mesneviyi telif hâle getirmek için çaba sarf etmiş, eserini dinî ve millî unsurlarla zenginleştirmiştir. Nasihat-name tarzında bir eserde bulunabilen ayet, hadis ve atasözlerini bu mesnevide de görüyoruz. Ayet ve hadisler manen iktibasla veya telmihle verilmiştir. Atasözlerinin ise bir kısmının günümüzdeki söylenişleriyle aynı, bir kısmının da muhteva yönüyle benzerlik gösterdiği dikkati çekmektedir.

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer, 39/9):

Bilenle bilmeyenler bir olur mı

Bilüsüz hiç işe tedbîr olur mı (8)

"Batılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kısıkrak yakaladım. İşte, cezalandırmamın nasıl olduğunu gör." (Mü'min, 40/5)

Şular kim hakkı bâtil eylediler

Ol olmaz lîkin anlar eyle diler (106)

"...affeder, kusurlarını başına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki Allah çok başıslayan, çok esirgeyendir." (Tegâbün, 64/14)⁹; "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz." (hadis)

Esirge Hâlikuñ halkına rahm it
İder rahm idene Hâlik da rahmet (109)

"İlim Çin'de de olsa arayınız."(hadis):

Şu kim istedi buldı 'ilmi Çinde
Bugün oldur muhaqqıq 'ilm içinde (7)

"Ya hayır söyle, ya da sus." (hadis):

Şu yirde kim gelür sözden melâlet
O yirde dilüni söyletme lâl it (41)

"İnsan savaşmakla kahraman olmaz. Asıl kahraman öfkelendiği zaman kendisine hâkim olandır." (hadis):

Ğazab vaktinde key şabr it hâlîm ol
Hakîka[t]de şabûr oldur hâlîm ol (56)

"Müjdeleyiniz, korkutmayınız; kolaylaştırmız, zorlaştırmayınız." (hadis):

Kolayını gözet iñen bilişüñ
Ki tâ yad olmasun senden bilişüñ (48)

"Kişi dilinin altında gizlidir." (Hz. Ali'nin sözü); "Dil yüreğin keçesidir."(Ordu atasözü)¹⁰:

Dilidür âdemînüñ tercümânı
Ne kim gönlinde var keşf eyler anı (40)

⁹ Beyitte iktibas değil, telmih vardır. Âl-i İmrân, 3/134 ve Mâide, 5/13 ayetleri de benzer muhtevadadır.

¹⁰ Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I, Ankara 1996, s. 94.

“Dünyada insanın namıdır kalan, bâkisi yalandır, yalandır, yalan.” (atasözü)¹¹:

Dürüş kim dünyede alsun eyü ad
Añıldıça disünler âferin bâd (20)

“Önce düşün, sonra söyle.” (atasözü)¹²:

açan söz söyleseñ fikr eyle evvel
Sözün vâzi gerek yok kim mü’evvel (37)

“Mülûkü’l-kelâm kelâmü’l-mülûk.”, “Beyden gelen bey sayılır.” (atasözü)¹³:

Çü sözlerün begi begler sözidür
Güherdür kendüzi begler sözi dür (39)

“Göz iki, kulak iki, aız tek, çok görüp çok dinleyip az söylemek gerek.” (atasözü)¹⁴:

ula iki durur âdemde dil bir
Gel imdi eyle bu hikmetde tedbîr (42)

“Bir söyle iki dinle.”(atasözü)¹⁵:

Ki ya’nî ‘al olan uşlu kişi de
Sözi bir söyleye iki işide (43)

“Düşüne düşünce görmeli işi, sonra pişman olmamalı kişi.” (atasözü)¹⁶:

¹¹ İ. Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul 1974, s. 75.

¹² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İstanbul 1988 (7. bs.), s. 409.

¹³ Aksoy, age., s. 187.

¹⁴ Süreyya Beyzadeoğlu (hzl.), *Şinasi, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*, İstanbul 2003, s. 127.

¹⁵ Aksoy, age., s. 199.

¹⁶ Aksoy, age., s. 254.

İşüñ öñin şoñın fikr eyle ilkin
Ki tā 'ayb itmesün her nā-kes ilgin (44)

"Danışan dağı aşmış, danışmayan(in) yolu şaşmış." (atasözü)¹⁷:

Ulular tanışıklı tağ aşar dir
Bilüsüz ādem issüz tağa şār dir (46)

İş işler dünle yoksul tanışıkda
Ki gündüz işlemez sultān ışıkda (47)

"İş insanın aynasıdır." (atasözü)¹⁸:

Ne iş kim başlasañ anı tamām it
Ki işler yüz duta saña tamāmet (49)

"İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir." (atasözü)¹⁹:

Sen eylük it şuya şal kim eyüdüür
Zirā eylük iden bulmuş eyü dür (51)

"Acele işe şeytan karıştır." (atasözü)²⁰:

İvek olma dölek ol her bir işde
Ki tā reşk eylesün senden ferişte (52)

"Ecele çare bulunmaz." (atasözü)²¹:

Ecel gelse amān virmez belādur

¹⁷ Aksoy, age., s. 228.

¹⁸ Aksoy, age., s. 330.

¹⁹ Aksoy, age., s. 336.

²⁰ Aksoy, age., s. 107.

²¹ Aksoy, age., s. 256.

Ne tiryāk aşşı eyler ne belādūr (64)

“Dikensiz gül olmaz. / Gül dikensiz olmaz.” (atasözü)²²

Dikensüz gerçi kim ‘âlemde gül yok
Velî gülsüz diken vardur degül yok (81)

“Su uyur, düşman uyumaz.” (atasözü)²³

Emîn olma saķın düşmenlerüñden
Ki nāgeh oñmasun düşmenler öñden (95)

“Bir kişi deęmez bin kişi, bir kişi değer bin kişi.” (atasözü)²⁴:

Deminde iş ider bir er yüz erlik
Egerçi ‘ūd işin itmez yüzerlik (96)

“Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır.” (atasözü)²⁵:

Eyā Dā’ī naşīhatden naşīb al
Naşīhat ağudur evvel şoñı bal (113)

Mesnevideki Cinastlar:

Vasiyyet-i Nûşirevân’da dikkati çeken hususlardan biri de Ahmed-i Dâ’înin eserini cinastlı kafiyelerle kaleme almasıdır. Mesnevideki 84 beytin kafiyeli kelimelerinde cinast vardır. Kalan beyitlerde de kafiyeyi oluşturan kelimelerin aynı vezinden olmasına dikkat edilmiştir. Ahmed-i Dâ’î, cinastlarda Türkçenin zenginliğinden azamî derecede faydalanmış, zaman zaman “tecnîs” in bilinen kuralları dışına çıkmıştır. Cinast, kelimelerin yazılışıyla ilgili bir sanattır ancak Dâ’înin bazı cinastlarda okunuşu esas aldığı görülür. “Cinast-ı mefrûk” tarzında; imlası farklı, okunuşu aynı olan mürekkep cinast özelliği, bu mesnevide

²² Aksoy, age., s. 241.

²³ Aksoy, age., s. 434.

²⁴ Aksoy, age., s. 190.

²⁵ Aksoy, age., s. 418.

basit cinaslarda da uygulanmıştır. Kulağa göre kafiyenin günümüze yakın tarihlerde tartışma konusu olmasına karşılık on beşinci asırda Ahmed-i Dâ'î'nin bu uygulamaları son derece enteresandır. Bazen de ; “ağır baş / bağır baş” veya “kalkın bahâdur / kan bahâdur” örneklerindeki gibi, şairin katmerli cinaslar yaptığı görülür. Ayrıca “cinas-ı mükerrer”in; bir kelimenin son hecesini bir başka kelimenin içinde vermek tarzındaki yaygın tarifine karşılık; Ahmed-i Dâ'î'nin son iki heceyi kullandığı tespit edilmektedir. “mücâdil/'âdil(21)” bu cinas şekline bir örnektir.

Mesnevideki cinasların tasnifi aşağıda verilmektedir.

Cinas-ı tâm

işidür	aña
işidür (6)	aña (15)
devlet	ulusı
devlet (35)	ulusı (36)
ilkin	bişüñ
ilgin (44)	bişüñ (48)
baş	ol
baş (55)	ol (56)
beķası	belâdur
baķası (62)	belâdūr (64)
yüz	dil
yüz (91)	dil (92)
bahâdur	
bahâdur (100)	

Cinas-ı mürekkeb (Cinas-ı mefrûk)

işidenler	hikmet sözinden
iş idenler (1)	hikmetsüzinden (2)
kıymefîdür	ma'nîsin de
kıymet-i dūr (3)	ma'nîsinde (4)
'ilmi Çinde	emānet
'ilm içinde (7)	dārü'l-emān it (19)
sözidür	tamām it
sözi dūr (39)	tamāmet (49)
eyüdür	beynisinde
eyü dūr (51)	beyni sinde (54)
birer de	sevgüsini
bir erde (58)	sevgü sini (61)
ırakdur	elde varın
ırak tur (65)	il davarın (66)
selām it	korhusı ni
selāmet (78)	korhusını (87)
dut anı	düşmenlerüñden
dutani (94)	düşmenler öñden (95)
yüz erlik	düşmenlerine
yüzerlik (96)	düşmenler ine (97)
erdeminde	ol çerici

er deminde (98)

ölçerici (99)

eylediler

rahm it

eyle diler (106)

rahmet (109)

Cinas-ı mürekkeb (Cinas-ı merfû)

melâlet

tağ aşar dir

söyletme lâl it (41)

tağa şâr dir (46)

tanışıkda

eyler degüldür

sulţân ışıkda (47)

meyl er degüldür (59)

ikrâm

‘âlemde gül yok

melik râm (79)

degül yok (81)

yasağı

du‘â kııl

şayruya sağı (86)

‘âkııl (102)

hâzır görürler

bâtil ismin

irgürürler (104)

tılısmın (105)

naşîb al

bal (113)

Cinas-ı Nâkıs (Cinas-ı mutarraı)

bilülü

dâdı

lülü (5)

adı (11)

ad

Dârâ

bâd (20)

müdârâ (30)

evvel mü'evvel (37)	hılāfı lāfı (71)
dāduñ aduñ (88)	yardım uyardum (89)
sa'ādet 'ādet (112)	
Cinas-ı mükerrer bir olur mı tedbīr olur mı (8)	Nūşīnrevānı revānı (10)
mücādil 'ādil (21)	Behrām rām (29)
itdi gitdi (32)	kişide işide (43)
lāf it hılāfet (38)	tercümānı anı (40)
bir tedbīr (42)	işde ferište (52)
i'tibārı bārī (63)	in'ām 'ām (69)
kibr ü riyādan Kibriyādan (75)	eridür yiridür (101)

baht(u)ludur
uludur (114)

Cinas-ı muharref

bilüsüz Tâc(ı)dârı
belüsüz (9) tâc u dârı (14)

yed-ârâ kendüzüñden
müdârâ (45) gündüzüñden (107)

erenler
irenler (115)

Cinas-ı Lâhık

bahtum ğırra olma²⁶
tahtum (17) zerre olma (26)

deyerdür ğadden geçürme
deberdür (53) sedden geçürme (57)

bağma çokdur
dağma (80) yokdur (82)

ķavîdür
evîdür (110)

Mesnevideki Arkaik Kelimeler:

Vasiyyet-i Nûşirevân'da Eski Anadolu Türkçesi'ne ait kelimeler dikkati çeker. Bu kelimelerden bazıları Türkçe Divan'da veya Çeng-nâme'de kullanılmamıştır. Mesnevideki arkaik kelimeler aşağıda liste hâlinde verilmektedir.

²⁶ Metinde ğarra şeklinde harekelenmiştir.

ağı	Zehir.
aşşı	Yarar, çıkar, kazanç, kâr.
ayruķ	Artık, bundan sonra; başka, diğer.
azıklan-	Erzak edinmek, hazırlanmak.
baş	Yara.
belüsüz	Belirsiz, meçhul.
bile	İle.
biliş	Bildik, tanıdık, dost, aşına; marifet.
bilü	Bilgi, irfan, ilim, idrak.
bilülü	Bilgili, âlim, hakîm.
boyun şun-	İtaat etmek.
çerici	Askeri olan, komutan.
deber-	Eşelemek, kurcalamak; öldürmek; bozmak.
deyer	Beceriksiz(?).
dölek	Temkinli.
dükel	Bütün, cümle, herkes.
dünle	Geceleyin.
düpdüz	Baştan başa, tamamıyla.
dürüş-	Çalışmak, çabalamak, sebat etmek.
düz	Eşit, müsavi.
eyle	Öyle.
güç it-	Zorlamak, baskı yapmak; zulmetmek.
ırak	Uzak.
ilenç	Beddua; azarlama.
ilgin	Garip, âciz, miskin, sefil.
ilt-	İletmek, götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek.
imdi	Şimdi, artık, o hâlde, öyleyse.
iñen	Çok, pek, daha çok, gayet, ziyade.
irgür-	Ulaştırmak, yetiştirmek.
issi	Sahip, mâlik.

issüz	Boş, تنها, sahipsiz.
ivek	Acele; aceleci.
iyle- (egle-)	Oyalamak, alıkoymak.
kaçan	Ne zaman, ne zaman ki.
kanı	Hani, nerede.
kaçur-	Kaygılanmak, tasalanmak.
kendüzi	Kendisi, şahsı, nefsi.
key	Çok, pek, gayet; iyice.
kiçi	Küçük.
nite	Nasıl.
od	Ateş.
okut-	Çağdırtmak.
oñ-	İyileşmek; feyiz ve bereket bulmak.
ölçer-	Ateşi parlatmak için karıştırmak; kıskırtmak.
şag	Sağlam, sağlıklı.
şayru	Hasta.
sıgnu gel-	Sığınmak.
sin	Mezar, kabir.
tanışık	İstişare, danışma.
tek	Gibi.
uşlu	Akıllı.
uş	İşte, şimdi.
yad	Yabancı.
yalıñ	Alev.
yalıncağ	Çıplak.
yavuz	Kötü, fena; yaman.
yig	Daha iyi, üstün.
yil-	Koşmak, acele etmek.

Sonuç

Ahmed-i Dâ'î'nin kısaca "Vasiyyet-i Nuşirevân" adıyla tanınan; asıl adı "**Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püseriş Hürmüz-i Tâcdâr**" olan 115 beyitlik Türkçe mesnevisi edebiyatımızda vasiyet-name, siyaset-name ve nasihat-name türlerinin özelliklerine sahip, ahlâkî bir mesnevidir. Muhtemelen Farsçadan tercüme olan mesnevi, Anadolu sahasında kaleme alınan vasiyet/nasihat yollu ve çocuk muhatap alınarak yazılan eserler için ilk örnek olarak kabul edilir. Aruz vezninin ustalıkla uygulandığı mesnevinin cinaslı kafiyelele kaleme alınması dikkat çekici bir özelliktir. Dolayısıyla bu küçük eser, Ahmed-i Dâ'î'nin dile hâkimiyetinin ve şairlik gücünün önemli bir göstergesidir.©